

เสรีภาพทางวิชาการ: สมมุติฐานที่รอการทดสอบ

รองศาสตราจารย์ ดร. กฤษมันต์ วัฒนาณรงค์

บทนำ

เสรีภาพทางวิชาการ (Academic Freedom) มีพัฒนาการและประวัติศาสตร์ของการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งเสรีภาพที่ยาวนาน ความคิดและแนวทางของเสรีภาพทางวิชาการที่เป็นอยู่ในอดีตและดำเนินอยู่ในปัจจุบันจำเป็นต้องมีการทบทวนเพื่อให้เกิดแนวทางของเสรีภาพทางวิชาการในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทย ซึ่งกำลังมีการเปลี่ยนแปลงความคิดทางด้านการบริหารและการจัดการสถาบันอุดมศึกษาชั้นสูง หรือมหาวิทยาลัย และการแสดงออกของนักวิชาการในการวิเคราะห์ วิจัยปัญหาเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมนอกมหาวิทยาลัย โดยผ่านสื่อมวลชนในรูปแบบต่างๆ อีกทั้งยังมีแนวทางการจัดการเรียนการสอนที่ใช้เทคโนโลยีทันสมัย ทำให้สถานการณ์ของการเรียนรู้ของผู้เรียนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เสรีภาพที่จะเรียนของผู้เรียนและเสรีภาพที่จะสอนของผู้สอนจะเป็นอย่างไรในอนาคต ขณะที่ประเทศไทยมีการพัฒนาประชาธิปไตย และเทคโนโลยีอย่างต่อเนื่อง นักวิชาการจะได้รับการประกันเสรีภาพทางวิชาการอย่างไรเพื่อให้เกิดความเป็นเลิศทางวิชาการ และเป็นความหวังของการพัฒนาสถาบันอุดมศึกษาของไทย

ความหมายของเสรีภาพทางวิชาการ (Academic Freedom)

คำว่า Academy มาจากภาษากรีก Akademia ซึ่งตั้งขึ้นตามชื่อผู้กล้าหาญ (Hero) ของท้องถิ่นแห่งหนึ่งชื่อ Akademos ห่างจากกรุง Athens ประมาณ 2 ไมล์ เป็นบริเวณทุ่งที่มีต้นไม้ Olive ขึ้นอยู่และ Plato ได้ตั้งโรงเรียนขึ้นบริเวณนี้ เรียกชื่อโรงเรียนตามสถานที่ และต่อมาชื่อนี้มีความหมายเป็นสถานศึกษาชั้นสูง หรือสถาบันการศึกษาเฉพาะทาง เช่น Police Academy และ Military Academy ซึ่งจะมีชื่อเฉพาะนำหน้าแล้วตามด้วยคำว่า Academy นอกจากนี้ยังมีครอบคลุมไปถึงกลุ่มบุคคลที่เป็นนักวิชาการและสถาบันการศึกษาชั้นสูงที่ทำการศึกษาวិชาการทั้งด้านวิทยาศาสตร์ ศิลปศาสตร์ และสังคมศาสตร์อีกด้วย

เสรีภาพทางวิชาการ หมายถึง ความเป็นอิสระในการสอนและความเป็นอิสระในการเรียนรู้ โดยไม่มีสิ่งใดมาขวางกั้น เสรีภาพนี้รวมถึงความเป็นอิสระในการพูด เขียน พิมพ์ นับถือศาสนา ประกอบศาสนกิจ ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของระบอบประชาธิปไตย ในประเทศสหรัฐอเมริกาศาลสูงของสหรัฐอเมริกา (The US. Supreme Court) ให้เสรีภาพทางวิชาการอยู่ในความคุ้มครองของรัฐธรรมนูญสหรัฐอเมริกา ซึ่งว่าด้วยสิทธิมนุษยชนเป็น "สิทธิ" อย่างหนึ่งที่รัฐบาลจะต้องคุ้มครอง รับรอง และจะละเมิดสิทธินี้แก่ประชาชนของตนไม่ได้ กิจกรรมใดหรือกฎหมายอื่นใดจะลิดรอนสิทธินี้ไม่ได้ กฎหมายและกิจกรรมที่ลิดรอนเสรีภาพทางวิชาการจะขัดกับรัฐธรรมนูญ และไม่มีผลบังคับใช้และต้องยกเลิกไปในที่สุด

ความหมายของเสรีภาพทางวิชาการในเชิงปรัชญา หรือแนวคิดของเสรีภาพที่พึงมีของผู้สอนและผู้เรียนรวมทั้งสถานศึกษาในการดำเนินงาน และประกอบกิจกรรมมีทั้งแนวคิดในเชิงนามธรรมที่ไม่สามารถสร้างขึ้นให้เห็นเป็นรูปธรรมได้ และแนวคิดที่สามารถทำการสร้างเป็นรูปธรรม หรือกำหนดแนวทางปฏิบัติได้โดยมีหลักการของแนวคิดที่เป็นสิ่งที่กำหนดกิจกรรมหรือรูปธรรมที่สร้างขึ้น เมื่อก้าวถึง "เสรีภาพ" มักจะมีคำว่า "สิทธิ" อยู่ด้วยเสมอ เสรีภาพทางวิชาการจึงเป็น "สิทธิ" โดยขอบเขตด้วยกฎหมายและคุณธรรมของอาจารย์มหาวิทยาลัย ผู้เรียนหรือนักศึกษาและสถาบันการศึกษาที่จะประกอบกิจกรรมการเรียนการสอน แสวงหาความรู้และเผยแพร่ความรู้ โดยไม่มีการควบคุม หรือสกัดกั้นกิจกรรมทางวิชาการเหล่านี้ เสรีภาพทางวิชาการซึ่งคุ้มครองสิทธิของ

อาจารย์ที่ผ่านการประเมินและทดลองปฏิบัติงานแล้ว (Tenure) ที่จะทำการสอนแสวงหาความรู้ในมหาวิทยาลัยที่ทำงานอยู่ตรงเท่าที่ซึ่งมีความสามารถที่จะทำงานได้โดยไม่เป็นที่เสื่อมเสีย เสรีภาพทางวิชาการมีขอบเขตจำกัดในลักษณะของการปฏิบัติหน้าที่เป็น “วินัย” หรือ “จริยธรรม” ของอาจารย์มหาวิทยาลัยอีกด้วยเช่นกัน เสรีภาพทางวิชาการต้องไม่เป็นการผิดจริยธรรม นอกจากนี้ยังมีข้อตกลงว่า

1. อาจารย์มหาวิทยาลัยจะต้องสอนในรายวิชาของหลักสูตรให้บรรลุจุดประสงค์ของหลักสูตร ไม่ใช่สอนในสิ่งที่ต้องการสอนหรือพอใจที่จะสอนเท่านั้น
2. การสอนของอาจารย์มหาวิทยาลัยในห้องเรียนต้องไม่ใช่ห้องเรียนเป็นสถานที่ในกิจการอื่นที่ไม่เกี่ยวกับการเรียนการสอน
3. ต้องแยกแยะบทบาทส่วนตัวหรือสถานภาพส่วนตัวกับบทบาท และสถานภาพของการเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยให้ชัดเจน

การใช้เสรีภาพทางวิชาการของอาจารย์มหาวิทยาลัยในแนวทางที่ผิดจริยธรรมและคุณธรรมของการเป็นอาจารย์ หรือเป็นนักวิชาการ ผู้ทรงปัญญา โดยสอนในสิ่งที่ตนเองอยากสอนในแง่ของการชักจูง ปลุกระดม หรือล้างสมอง เป็นที่ไม่ยอมรับในสังคมประชาธิปไตย ประเทศในค่ายคอมมิวนิสต์ในอดีตเคยใช้วิธีการเหล่านี้สอนผู้เรียนในมหาวิทยาลัยซึ่งเป็นการไม่สมควร นอกจากจะไม่ทำให้บรรลุจุดประสงค์ของหลักสูตรแล้วยังใช้ห้องเรียนไปในแนวทางที่ผิดจุดประสงค์ ส่วนสถานภาพของอาจารย์กับสถานภาพส่วนตัว อาจารย์มหาวิทยาลัยต้องวางตัวให้เหมาะสมกับบทบาทเพราะบางครั้งผู้เรียนอาจจะมีความสัมพันธ์ส่วนตัวเป็นญาติ เป็นเพื่อน เป็นผู้บังคับบัญชา หรือผู้ใต้บังคับบัญชา ในการดำเนินงานทางวิชาการแล้วไม่ใช่เสรีภาพในการพิจารณาผลการเรียนโดยมีเงื่อนไขของความสัมพันธ์ส่วนตัวเข้าไปเกี่ยวข้อง หรือใช้เสรีภาพในการพิจารณาผลการเรียนเพื่อผลประโยชน์หรือสร้างความนิยมให้กับตนเอง

ความเป็นมาของเสรีภาพทางวิชาการในอดีต

เสรีภาพ เป็นสิ่งที่ประชาชนได้ต่อสู้เพื่อให้ได้มาโดยเฉพาะการต่อสู้กับผู้ใช้อำนาจปกครอง ความเป็นอิสระทำให้เกิดเสรีภาพ และประเทศหรือประชาชนที่ได้รับเสรีภาพจะต้องต่อสู้เพื่อให้ได้มาและปกป้องรักษาไว้ อย่างมั่นคง เสรีภาพทางวิชาการก็เช่นเดียวกัน มีการต่อสู้แลกด้วยชีวิตและอิสรภาพเพื่อให้ได้มาซึ่งเสรีภาพนี้เช่นกัน Socrates ถูกฆ่าตายโดยผู้ปกครองชาว Athenian ขณะนั้น เพราะคำสอนของ Socrates ซึ่งกล่าวหาว่าทำให้ความคิดของเขารวมไปในทางเสื่อมเสีย ในยุคกลาง Peter Abelard และ Marsilius แห่ง Padua มีปัญหากับผู้นำสอนศาสนาในขณะนั้น เรื่องคำสอนโดยกล่าวหาว่าคำสอนของ Abelard ผิดจารีตประเพณี และ Marsilius ซึ่งเป็นอธิการบดีของมหาวิทยาลัย ปารีส (University of Paris) ต้องลี้ภัยไปอยู่ประเทศเยอรมนี ทางด้านวิทยาศาสตร์ Galileo ค้นพบว่าโลกเป็นดาวเคราะห์ดวงหนึ่งในจักรวาลถูกต่อต้านและหนังสือของเขาไม่ได้รับการเผยแพร่โดยศาลในขณะนั้นเป็นผู้สั่งขังขังการเผยแพร่

ความคิดเรื่องเสรีภาพทางวิชาการได้รับการกล่าวถึงอีกครั้งในทัศนะใหม่ เมื่อมีการก่อตั้งมหาวิทยาลัย Leiden ใน Holland ปี ค.ศ.1575 (University of Leiden) ถึงแม้ว่ามหาวิทยาลัยจะไม่ได้รับเสรีภาพเต็มที่แต่รัฐบาลและศาสนาเข้าไปควบคุมน้อยที่สุด เมื่อครั้งเริ่มก่อตั้งแต่ต่อมาในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ศาสนาก็เข้าไปครอบงำโดยกลุ่ม Calvinists ทำให้มหาวิทยาลัยอยู่ในระเบียบของผู้นำศาสนาในยุคนั้นอีกครั้ง ต่อมาในช่วงหลังคริสต์ศตวรรษที่ 17 ในปี ค.ศ. 1667 ได้มีการเสนอรูปแบบของมหาวิทยาลัยขึ้นในประเทศเยอรมนี โดย Baron Bengt Skytt ชาว Swede ได้ชักชวนให้ Frederic William ซึ่งเป็น The Great Elector of Brandenburg ให้การ

สนับสนุนการก่อตั้งมหาวิทยาลัยที่มีเสรีภาพทางวิชาการในการสอนและการเรียน แต่มหาวิทยาลัยในอุดมคติก็ไม่ได้เกิดขึ้น แต่เป็นต้นแบบความคิดของมหาวิทยาลัยในเยอรมนีต่อมา

ผู้บุกเบิกเสรีภาพทางวิชาการอีกคนได้แก่ Christian Thomasius ซึ่งสอนอยู่ในมหาวิทยาลัย Leipzig (University of Leipzig) ได้ทำการบรรยายเป็นภาษาเยอรมันแทนที่จะเป็นภาษาละติน ในปี ค.ศ.1687 ทำให้เขาได้รับโทษถูกไล่ออกจากมหาวิทยาลัย อย่างไรก็ตาม Thomasius และคณะได้ไปสอนอยู่ที่มหาวิทยาลัย Halle (University of Halle) ซึ่งก่อตั้งในปี ค.ศ.1694 ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 เสรีภาพทางวิชาการได้ถูกนำมากล่าวถึงเป็นหลักในการจัดการเรียนการสอนอีกในมหาวิทยาลัย Göttingen (University of Göttingen ก่อตั้งเมื่อปี ค.ศ. 1737) และในยุโรปมีรายงานในปี ค.ศ.1792 โดยขุนนาง Condoret เป็นนักวิชาการชาวฝรั่งเศส (Marquis de Condoret) เขาได้เสนอความคิดจากแรงบันดาลใจของเขาเมื่อมีการปฏิวัติในฝรั่งเศส (France Revolution) โดยต้องการให้การศึกษาเป็นอิสระจากการควบคุมของรัฐบาล ศาสนา และหน่วยงานใดๆ จากภายนอก รวมทั้งความคิดเห็นและทัศนะของประชาชนด้วย แต่ฝรั่งเศสก็ไม่ได้นำความคิดนี้ไปใช้ Napoleon ได้จัดรวมการศึกษาเป็นแบบศูนย์กลาง (Centralization) ในระดับอุดมศึกษาและออกนโยบายจำกัดเสรีภาพทางวิชาการต่างๆ มากมาย

ส่วนเยอรมนีขณะที่ Napoleon ของฝรั่งเศสปกครอง Prussia ได้ตั้งมหาวิทยาลัย Berlin (University of Berlin) ขึ้นในปี ค.ศ.1811 และที่แห่งนี้เสรีภาพทางการสอนและเสรีภาพทางการเรียนได้นำมาใช้และปฏิบัติจริง เรียกหลักการนี้เป็นภาษาเยอรมันว่า Lehrfreiheit und Lernfreiheit (Freedom of Teaching and Learning) โดยมีอิทธิพลชื่อ Johann Gottlieb Fichte เป็นผู้เสนอความคิดเสรีภาพทางวิชาการนี้ โดยเขากล่าวว่า “มหาวิทยาลัยจะบรรลุเป้าหมายทางวิชาการได้ต้องมีความเป็นอิสระจากการควบคุมจากภายนอก และมีเสรีภาพทางวิชาการที่กว้างไกล” ผู้ที่มีความคิดด้านเสรีภาพทางวิชาการอีกท่านหนึ่งคือ Thomas Jefferson ประธานาธิบดีคนที่ 3 ของสหรัฐอเมริกา เมื่อมหาวิทยาลัย Virginia (University of Virginia) เริ่มเปิดการเรียนการสอนในปี ค.ศ.1819 เขากล่าวความตอนหนึ่งว่า “...สถาบันการศึกษาใหม่ที่เกิดขึ้นจะต้องอยู่บนพื้นฐานของเสรีภาพทางความคิดของมนุษยชาติ...” Jefferson เป็นประธานาธิบดีผู้ประกาศอิสรภาพของสหรัฐอเมริกา

เมื่อกล่าวมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19 และ 20 เสรีภาพทางวิชาการมีการพัฒนาเป็นระยะ ๆ มีทั้งปัญหาและอุปสรรคของการพัฒนา มีปัญหาด้านเชื้อชาติ การแบ่งแยกชนชั้นในการศึกษาขึ้น ผลกระทบถึงเสรีภาพในการดำเนินงานของมหาวิทยาลัย การเมืองเข้าแทรกแซงสถานศึกษาอย่างรุนแรงในเยอรมนี อาจารย์ Jacob และ Wilhelm Grimm ถูกไล่ออกจากมหาวิทยาลัย Göttingen ในปี ค.ศ.1837 เพราะต่อต้านการยกเลิกรัฐธรรมนูญของกษัตริย์แห่ง Hannover และในอังกฤษข้อบังคับศาสนาที่มีต่อการศึกษาทั้งผู้สอนและผู้เรียนในมหาวิทยาลัย Oxford และ Cambridge กว่าจะได้ยกเลิกจนถึงปี ค.ศ.1871 ในอังกฤษ อเมริกา และประเทศอื่นๆ อาจารย์มหาวิทยาลัยเห็นด้วยกับทฤษฎีของ Darwin ถูกไล่ออกหรือโดนสอบสวน จนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 20 แรงต่อต้านการสอนทฤษฎีของ Darwin ยังคงอยู่จนกระทั่งปี ค.ศ.1925 มีการพยายามจะยกเลิกกฎหมายของ Tennessee ที่ห้ามสอนทฤษฎีพัฒนาการของ Darwin (The Scopes Trial in 1925) แต่ไม่ประสบความสำเร็จ

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 อาจารย์และครูได้รับการข่มขู่โดยเป็นผู้ต้องสงสัยว่าจะไม่มีความรักชาติและทำตัวเป็นสายลับ ในช่วง ค.ศ.1930–1940 กฎหมายสหรัฐกำหนดให้ครูต้องสาบานตนเข้ารับตำแหน่งก่อนว่าจะจงรักภักดีต่อประเทศชาติ เพราะช่วงขณะนั้นลัทธิคอมมิวนิสต์กำลังแพร่หลายมากและกฎหมายการศึกษาเพื่อการป้องกันประเทศปี ค.ศ.1958 (The National Defense Education Act of 1958) บังคับให้นักศึกษาที่ได้รับ

ทุนการศึกษาจากรัฐบาลต้องสาบานตนว่าจะจงรักภักดีต่อประเทศชาติ และแม้การศึกษาทางด้านวิทยาศาสตร์ก็เช่นกัน National Science Foundation ปฏิบัติกับผู้เรียนที่ได้รับทุนการศึกษาเช่นเดียวกัน

ปัญหาด้านความมั่นคงของชาติกับเสรีภาพทางวิชาการทำให้ศาลสูงสหรัฐอเมริกาพิจารณาห้ามครูในโรงเรียนสนับสนุนการต่อต้านรัฐบาลหรือการล้มล้างรัฐบาลโดยวิธีการที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย คณะผู้พิพากษาไม่ถือว่าเสรีภาพทางการพูดเกี่ยวข้องกับการสอนของครูในโรงเรียน ในปี ค.ศ.1592 (กรณี Adler V. Board of Education of New York) และศาลสูงสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ.1957 ได้พิจารณาคดี Sweezy V. New Hampshire โดยศาลได้พิจารณาพิพากษากลับคำพิพากษาของศาลประจำรัฐ ในกรณีที่อาจารย์มหาวิทยาลัยผู้หนึ่งปฏิเสธที่จะตอบคำถามและให้การถึงความสัมพันธ์ของเขากับพรรคก้าวหน้า (Progressive Party) และคำบรรยายของเขาในมหาวิทยาลัย ใน ค.ศ.1958 กรณี Beilan V. Board of Education of Philadelphia ศาลสูงถือว่าเป็นสิทธิของครูผู้หนึ่งที่จะไม่ตอบคำถามโดยไม่ถือว่าไร้ความสามารถในกิจกรรมที่เขาทำขึ้นเกี่ยวกับคอมมิวนิสต์

จะเห็นได้ว่าเสรีภาพทางวิชาการในสหรัฐอเมริกาได้รับอิทธิพลอย่างมากจากศาลสูงของประเทศในการตีความหมายของเสรีภาพทางวิชาการ ซึ่งเกี่ยวข้องกับเสรีภาพในการพูด การพิมพ์ และการเผยแพร่ความคิด การจำกัดเสรีภาพทางวิชาการของครูในโรงเรียนมีมากกว่าอาจารย์ในวิทยาลัยและมหาวิทยาลัย เพราะผู้เรียนมีวุฒิภาวะต่างกัน ในโรงเรียนครูจำเป็นต้องสอนตามหลักสูตรและแบบแผนที่รัฐบาลกำหนด แต่ในวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยผู้เรียนมีวุฒิภาวะสูงกว่า สามารถจะพิจารณาเองได้ถึงความถูกต้องเหมาะสมและเลือกเรียนเฉพาะสิ่งที่ตนเองต้องการ และเลือกจะเชื่อถือในสิ่งที่ตนเองเห็นว่าเหตุผลสอดคล้องกับความคิดของตนเอง

เสรีภาพทางวิชาการของประเทศไทยในปัจจุบัน

ประเทศไทยถึงแม้จะมีมหาวิทยาลัยมาไม่ถึง 100 ปี และรูปแบบของการเป็นมหาวิทยาลัยของไทยเป็นการก่อตั้งขึ้นโดยรัฐบาลเป็นส่วนใหญ่ สถาบันอุดมศึกษาเอกชนเพิ่งจะตั้งขึ้นได้ไม่นาน การพัฒนาการของสถาบันอุดมศึกษาของไทยจึงมีประวัติศาสตร์ไม่ยาวนานนัก นักวิชาการหรืออาจารย์ในมหาวิทยาลัยของไทยในอดีตมีเสรีภาพอยู่ในกรอบของระบบราชการ อาจารย์มหาวิทยาลัยได้รับอิทธิพลจากการเมืองเช่นเดียวกับประวัติศาสตร์ของยุโรปและอเมริกาเช่นกัน เสรีภาพทางวิชาการของอาจารย์มหาวิทยาลัยไทยเริ่มมีการกล่าวถึงอย่างจริงจังในช่วงของการมีเสรีภาพทางการเมือง เมื่อใดที่ประเทศตกอยู่ภายใต้การปกครองแบบเผด็จการ เสรีภาพทางวิชาการของอาจารย์ในมหาวิทยาลัยก็จะเปลี่ยนรูปแบบไปและจำกัดขอบเขตเฉพาะในห้องเรียนหรือในรั้วมหาวิทยาลัย เมื่อการปกครองเป็นประชาธิปไตย รัฐบาลมาจากการเลือกตั้ง กิจกรรมทางวิชาการของอาจารย์มหาวิทยาลัยจึงเริ่มขยายตัวออกนอกรั้วมหาวิทยาลัยมากขึ้น เสรีภาพทางวิชาการในสถาบันอุดมศึกษาสามารถพิจารณาได้เป็น 3 ส่วน ดังนี้

1. เสรีภาพของสถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัยและสถาบันอุดมศึกษาในสังกัดทบวงมหาวิทยาลัยเป็นนิติบุคคล มีฐานะเท่ากับกรม มีพระราชบัญญัติเฉพาะของแต่ละสถาบัน ถือว่ามีเสรีภาพในการบริหารและดำเนินกิจกรรมของสถานศึกษาได้ในกรอบของกฎหมายที่ให้อำนาจไว้ นอกจากนี้ ในทางปฏิบัติทบวงมหาวิทยาลัยยังได้มอบอำนาจบางอย่างให้กับมหาวิทยาลัยเป็นผู้พิจารณา เช่น การอนุมัติหลักสูตร การบรรจุและแต่งตั้งข้าราชการ การอนุมัติผู้จบการศึกษา และการพิจารณาตำแหน่งวิชาการ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามทบวงยังคงมีอำนาจในการควบคุมและดูแลอยู่ เช่น การอนุมัติหลักสูตร ทบวงจะมีเกณฑ์การพิจารณาหลักสูตรให้เป็นกรอบแก่มหาวิทยาลัยในการพิจารณา และเมื่อได้รับความเห็นชอบจากมหาวิทยาลัยแล้วถ้าต้องการให้ ก.พ. รับรองและกำหนดอัตราเงิน

กับพฤติกรรมการศึกษาตามหลักสูตรทบวงยังคงอำนาจในการพิจารณาหลักสูตรก่อนจะนำเสนอ ก.พ. นอกจากนี้การบรรจุแต่งตั้งข้าราชการระดับสูง และตำแหน่งศาสตราจารย์ทบวงยังคงอำนาจในการพิจารณาตำแหน่งเหล่านี้ อย่างไรก็ตาม เสรีภาพของสถาบันการศึกษาแต่ละแห่งจะขึ้นอยู่กับพระราชบัญญัติของสถาบันแห่งนั้น ซึ่งอาจจะมีความแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดในแต่ละสถาบันของสถาบันการศึกษาที่เป็นนิติบุคคลจึงอยู่ภายในขอบเขตของกฎหมายหรือตามพระราชบัญญัติของสถาบันการศึกษาแห่งนั้น

2. เสรีภาพของอาจารย์ในมหาวิทยาลัย เนื่องจากอาจารย์เป็นกลไกสำคัญที่ทำหน้าที่ของมหาวิทยาลัย ได้แก่ การผลิตบัณฑิต วิจัย บริการวิชาการ และทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังมีหน้าที่ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามกระแสความต้องการของประชาคมโลก กิจกรรมที่เกิดขึ้นในมหาวิทยาลัยอาจารย์เป็นผู้มีส่วนร่วมผลักดันให้เกิดขึ้นเป็นส่วนมาก เสรีภาพของอาจารย์มหาวิทยาลัยในเชิงวิชาการมีส่วนสัมพันธ์กับ "สิทธิ" และ "หน้าที่" ในเบื้องต้น ถึงแม้ว่าอาจารย์ในมหาวิทยาลัยของรัฐจะเป็นข้าราชการแต่การปฏิบัติหน้าที่สอนมีเสรีภาพมาก การพิจารณาเลือกเนื้อหาวิชา ตำรา เทคนิควิธีการสอน สื่อการสอน และกิจกรรมการเรียนการสอน โดยไม่ต้องได้รับอนุมัติจากผู้บังคับบัญชาก่อนที่จะทำการสอนเหมือนกับระบบราชการทั่วไป หลักสูตรและเนื้อหาของรายวิชาในมหาวิทยาลัยจะกำหนดกรอบไว้กว้าง ๆ ให้อิสระแก่ผู้สอนและกรรมการบริหารหลักสูตรสามารถปรับให้เหมาะสมได้กับสถานการณ์ต่าง ๆ เสรีภาพทางวิชาการของอาจารย์มหาวิทยาลัยจะมีมากกว่าครูในโรงเรียนประถมและมัธยมศึกษา นอกจากนี้ยังมีเสรีภาพทางวิชาการมากกว่าอาจารย์ในวิทยาลัยหรือสถาบันอุดมศึกษาเฉพาะทาง ส่วนสถาบันอุดมศึกษาของเอกชนทบวงมหาวิทยาลัยยังคงควบคุมคุณภาพทางวิชาการโดยการตรวจสอบการสอน การเรียน การสอบ และการประเมินผลผู้เรียน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อประกันคุณภาพทางวิชาการ การมีเสรีภาพทางวิชาการจะช่วยให้เกิดการพัฒนาทางวิชาการ ถ้ามีการจำกัดขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า วิจัยแล้ว การพัฒนาองค์ความรู้และค้นพบสิ่งใหม่ ๆ จะเกิดขึ้นได้ยาก นอกจากนี้การจำกัดขอบเขตของการศึกษาจะทำให้อาจารย์มหาวิทยาลัยซึ่งถือว่าเป็นผู้ทรงปัญญาไม่ได้ใช้ความสามารถทางปัญญาที่มีอยู่ได้เต็มที่ การเปิดโอกาสให้มีเสรีภาพทางวิชาการนั้นอาจารย์มหาวิทยาลัยมีโอกาสที่จะศึกษาและเผยแพร่เรื่องราวหรือข้อค้นพบอย่างถูกต้อง ไม่มีอิทธิพลใดๆ มาบีบบังคับให้การรายงานผลการศึกษาและค้นคว้าบิดเบือนไปจากความจริง การควบคุมจากภายนอกและภายในต้องไม่มีอิทธิพลต่อการศึกษาค้นคว้าและเผยแพร่วิชาการแก่สังคม ในปัจจุบันจะพบว่าอาจารย์มหาวิทยาลัยได้ใช้สื่อสารมวลชนเผยแพร่วิชาการทั้งทางตรงและทางอ้อม จนเกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์จากผู้เสียผลประโยชน์จากการเผยแพร่วิชาการของอาจารย์มหาวิทยาลัย ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ ในอดีตที่นักวิชาการมักจะถูกมองจากผู้มีอำนาจปกครองว่าเป็นผู้สร้างความวุ่นวายให้กับสังคม เป็นผู้คิดอาวุธทางความคิดให้กับประชาชน ทำให้ประชาชนฉลาดขึ้น สร้างความลำบากให้กับผู้ที่ทำหน้าที่ปกครองและรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ความวุ่นวายทางการเมือง การเดินขบวนและประท้วงเริ่มต้นจากนักศึกษา โดยมีอาจารย์มหาวิทยาลัยเป็นผู้อยู่เบื้องหลังของพลังประชาชนคอยให้คำปรึกษาและชี้นำ เมื่อมีรัฐบาลมาจากการเลือกตั้งเสรีภาพทางวิชาการของอาจารย์มหาวิทยาลัยได้รับการคุ้มครองมากกว่า เมื่อมีรัฐบาลที่มาจากพรรคอำนาจการบิดเบือนทางวิชาการ โดยอาจารย์มหาวิทยาลัยบางกลุ่มเพื่อสนองนโยบายรัฐบาล ทำให้ยากขึ้นเพราะจะมีการเสนอความคิดในเชิงวิชาการในหลายแง่มุม ผลดีจะเกิดขึ้นกับประชาชนและประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจเลือกแนวทางที่ถูกต้องตามระบอบประชาธิปไตย จากการติดตามความเคลื่อนไหวของประชาชนทางด้านความคิดต่อปัญหาหนึ่งประชาชนเริ่มได้รับข้อมูลจากนักวิชาการมากขึ้น ส่งผลให้กระแสดวงความคิดของประชาชนอยู่บนพื้นฐานของวิชาการมากกว่าพื้นฐานของอารมณ์และผลประโยชน์ นอกจากนี้รัฐบาล

ประชาธิปไตยนิยมใช้หลักวิชาการหรือเรียกว่า “หลักการ” ในการแก้ปัญหาซึ่งบางครั้งยังได้รับการต่อต้านจากกลุ่มผลประโยชน์ที่ไม่นิยมใช้หลักวิชาการในการแก้ปัญหาที่ซับซ้อน

3. เสรีภาพทางวิชาการของผู้เรียนจากความหมายของเสรีภาพทางวิชาการได้ครอบคลุมไปถึงเสรีภาพในการเลือกเรียนในสิ่งที่ผู้เรียนแต่ละคนสนใจ นอกจากนี้ในหลักสูตรจะมีวิชาเลือกให้ผู้เรียนได้เลือกเรียนตามความต้องการแล้ว เสรีภาพของผู้เรียนในมหาวิทยาลัยในการแสดงความคิดเห็น การทำกิจกรรม การทดลอง ศึกษา ค้นคว้า วิจัย ซึ่งเสรีภาพขั้นมูลฐานที่จะต้องได้รับการคุ้มครอง เสรีภาพทางวิชาการของผู้เรียนที่จะสืบค้นแหล่งข้อมูลที่ต้องการและการได้รับการจัดสรรสถานการณ์และทรัพยากรการเรียนรู้ที่เหมาะสมต้องมีความเสมอภาค ไม่มีการแบ่งแยกโดย เพศ เชื้อชาติ ศาสนา การแยกการศึกษา (Segregation) ถึงแม้จะมีเสรีภาพเท่าเทียมกัน (Equal but Separate) ไม่สร้างให้เกิดผลดี สหรัฐอเมริกาเคยใช้ นโยบายนี้กับชนผิวดำ แอฟริกาใต้ใช้ นโยบายนี้เช่นกัน เสรีภาพทางวิชาการของผู้เรียนยังครอบคลุมไปถึง “สิทธิ” ที่จะได้รับการสอนและได้เรียนในสิ่งที่ถูกต้อง และดีงามโดยไม่มีการบังคับ การพิจารณาตัดสินคุณค่าเป็นเสรีภาพของผู้เรียนโดยตรงที่จะยอมรับ เชื่อถือ หรือ ปฏิบัติกิจกรรมใด ๆ ตามความสมัครใจ กิจกรรมทางวิชาการนอกเหนือจากหลักสูตรจึงเป็นกิจกรรมด้วยความสมัครใจ

เสรีภาพทางวิชาการในอนาคต

ความคิดในการจัดรูปแบบบริหารอุดมศึกษาใหม่เริ่มจากการให้อิสระ และสถาบันอุดมศึกษาในสังกัดทบวงมหาวิทยาลัยมีอำนาจในการตัดสินใจด้วยตนเองมากขึ้น เป็นการกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปจนถึงการจัดตั้งรูปแบบของมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐบาล ซึ่งอาจารย์ในมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐบาลไม่เป็นข้าราชการเหมือนกับสถานภาพของอาจารย์ในมหาวิทยาลัยของรัฐ การคุ้มครองเสรีภาพทางวิชาการและความมั่นคงในวิชาชีพจะต้องได้รับการปรับปรุงและพัฒนาให้อาจารย์มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐบาลมีเสรีภาพทางวิชาการมากกว่าอาจารย์ที่เป็นข้าราชการจึงจะบรรลุเจตนารมณ์ของความเป็นอิสระของมหาวิทยาลัยเพื่อพัฒนาวิชาการในรูปแบบมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐบาล การมีเสรีภาพที่กว้างขวาง โดยไม่มีอิทธิพลทั้งจากภายในและภายนอกแทรกแซง รวมทั้งการคุ้มครอง “สิทธิ” และเสรีภาพของอาจารย์มีแบบอย่างให้ศึกษาได้ในต่างประเทศ การคุ้มครองอาจารย์มหาวิทยาลัยกับเสรีภาพทางวิชาการเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกันอยู่เสมอ สถานภาพของอาจารย์ที่ผ่านการประเมินและทดลองงานแล้ว (Tenure) มีความมั่นคงในการทำงานเพื่อศึกษาค้นคว้าและวิจัยมากขึ้นอย่างไร ส่วนผลการศึกษาและการเผยแพร่วิชาการของอาจารย์ถ้าขัดกับนโยบายของผู้บริหาร การกลั่นแกล้ง หรือ กีดกันความก้าวหน้า ตลอดจนการได้รับความยุติธรรมในกรณีเกิดกรณีพิพาทมีมาตรการอย่างไรทั้งหลักการและวิธีปฏิบัติ

สมมุติฐานและแนวโน้มของเสรีภาพทางวิชาการในอนาคตของอาจารย์ในมหาวิทยาลัยทั้งมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐบาลและมหาวิทยาลัยของเอกชนเป็นดังนี้

1. อาจารย์มหาวิทยาลัยมีเสรีภาพทางวิชาการและจะมีการเผยแพร่ทางวิชาการมากขึ้นต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมที่ส่งผลต่อส่วนรวม
2. อิทธิพลของการเมืองจะเข้ามาแทรกแซงเสรีภาพทางวิชาการมากขึ้น ถ้านักวิชาการเผยแพร่ผลงานวิชาการที่ทำให้เสียดุลยภาพของการเมืองและการปกครอง
3. การเมืองภายในมหาวิทยาลัยจะมีกระแสรุนแรง และอิทธิพลของการเมืองในมหาวิทยาลัยจะส่งผลต่อคุณภาพทางวิชาการและเสรีภาพทางวิชาการ

4. เสรีภาพในการเลือกเรียนของผู้เรียนจะมากขึ้นในขณะที่โอกาสจะได้เรียนในสิ่งที่ต้องการเรียนของผู้เรียนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำจะลดลง
  5. การเผยแพร่งานวิชาการและการบริการวิชาการแก่สังคมจะได้รับการส่งเสริมถ้าสอดคล้องกับนโยบายรัฐบาล
  6. จะมีสถาบันอุดมศึกษาหรือมหาวิทยาลัยมากขึ้น ทั้งที่ก่อตั้งใหม่และปรับเปลี่ยนจากสถาบันการศึกษาที่มีอยู่แล้ว ตลอดจนขยายเครือข่ายของมหาวิทยาลัยปัจจุบันถือเป็นการเพิ่มแหล่งเสรีภาพทางวิชาการ
  7. ศาสดาธรรมจะเข้ามามีบทบาทในข้อพิพาทในสถาบันอุดมศึกษามากขึ้น
  8. จะมีการใช้เทคโนโลยีในการค้นคว้าเผยแพร่วิชาการได้รวดเร็วขึ้น
  9. จะมีกติกาสากลของอาจารย์มหาวิทยาลัยเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานวิชาการที่ต้องติดต่อกับต่างประเทศ
  10. จะมีการประสานผลประโยชน์ของอาจารย์มหาวิทยาลัยกับภาครัฐกิจมากขึ้น
  11. จะมีองค์กรที่ทำหน้าที่คุ้มครองเสรีภาพทางวิชาการของอาจารย์มหาวิทยาลัยโดยตรงเกิดขึ้น
- สมมุติฐานและแนวโน้มดังกล่าวเกี่ยวข้องกับเสรีภาพทางวิชาการของอาจารย์มหาวิทยาลัยเป็นแนวคิดที่รอการทดสอบหรือรอเวลาดูผลในระยะ 10 ปีข้างหน้า

สรุป

เสรีภาพทางวิชาการเป็นเสรีภาพพื้นฐานส่วนหนึ่งของมนุษยชาติในการที่จะถ่ายทอดความรู้และเรียนรู้ในสิ่งที่แต่ละบุคคลปรารถนาโดยไม่มีอะไรมาขวางกั้นภายใต้ขอบเขตของเสรีภาพทางวิชาการที่ไม่จำกัด โดยไม่ละเมิดเสรีภาพของผู้อื่นโดยปราศจากเหตุผลอันสมควร การต่อสู้เพื่อเสรีภาพทางวิชาการเป็นศักดิ์ศรีและคุณค่าของนักวิชาการทั้งหลายที่ได้เสียสละมาแล้ว ในอดีตการได้มาซึ่งเสรีภาพในการสอนและการเรียนเป็นก้าวแรกของการมีเสรีภาพทางวิชาการในการจัดการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย การแสวงหาเสรีภาพเป็นความดิ้นรนของมนุษยชาติจากอดีตจนถึงปัจจุบันและคาดหวังจะมีต่อไปในอนาคต การปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริการและการจัดการมหาวิทยาลัยควรอยู่บนพื้นฐานของความต้องการในการพัฒนาความสามารถทางปัญญาของมนุษย์ให้มีอิสระในการคิด ค้นคว้า วิจัย ถ่ายทอด และเผยแพร่องค์ความรู้ให้เกิดประโยชน์นำความผาสุกมาสู่มวลมนุษยชาติ การศึกษาค้นพบในปัจจุบันสรุปว่าความต้องการของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุดเช่นเดียวกับความต้องการในการเรียนรู้ และค้นพบสิ่งใหม่ แต่มีเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการค้นพบสิ่งใหม่นั้นต้องเกิดจากความเป็นอิสระและมีเสรีภาพของปัญญาที่จะไม่ถูกสกัดกั้นหรือครอบงำ แหล่งความรู้ที่เกิดขึ้นมาบนโลกนี้มีมหาวิทยาลัยเป็นแหล่งความรู้ใหม่ที่สำคัญ การมีเสรีภาพทางวิชาการของอาจารย์มหาวิทยาลัยเป็นการให้โอกาสสร้างผลผลิตทางปัญญาขึ้นเพื่อประโยชน์ของมวลมนุษยชาติในที่สุด การคุ้มครองและประกันเสรีภาพทางวิชาการจำเป็นที่รัฐบาลจะต้องให้หลักประกันที่มั่นคง ในขณะที่เดียวกันการป้องกันเสรีภาพทางวิชาการของอาจารย์มหาวิทยาลัยเองจะต้องดำเนินควบคู่ไปด้วยบนพื้นฐานของจริยธรรมและสถานภาพของการอยู่ในชุมชนผู้ทรงปัญญา (Community of Scholar)

References

- Groller Academic Encyclopedia (1985). pp. 68-69.
Encyclopedia Britannica. (1968). p. 57.

Menand, Louis. (1993). "The future of academic freedom." *Academe*. May-June 1993, pp. 11-17.

New Standard Encyclopedia. (1981). A22-a23

The Encyclopedia Americana International Edition. (1967). Pp. 66-68.

หมายเหตุ

1. บทความนี้ตีพิมพ์ใน วารสารวิชาการพระจอมเกล้าพระนครเหนือ. ปีที่ 5, ฉบับที่ 1, กุมภาพันธ์ 2538, หน้า 23-28. ปัจจุบันเวลาผ่านไปกว่า 10 ปีแล้วท่านสามารถพิจารณาสมมุติฐานทั้ง 11 ข้อได้ว่าสามารถยอมรับได้เพียงใด
2. เสรีภาพทางวิชาการ ได้บรรจุไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 "มาตรา ๔๒ บุคคลย่อมมีเสรีภาพในทางวิชาการ การศึกษาอบรม การเรียนการสอน การวิจัย และการเผยแพร่งานวิจัยตามหลักวิชาการ ย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ เท่าที่ไม่ขัดต่อหน้าที่ของพลเมืองหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน"
3. ทบวงมหาวิทยาลัยได้ร่วมกับกระทรวงศึกษาธิการ มีฐานะเป็น สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ 2540 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545
4. เมื่อวันที่ 19 กันยายน 2549 มีการปฏิวัติในประเทศไทย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ได้ถูกยกเลิก